

DOFTEN, NÄR DE RÖRDE SIG GENOM PORSRISSET

BIRGITTA LILLPERS

Doften, när de rörde sig
genom porsriset

ALBERT BONNIERS FÖRLAG

Albert Bonniers Förlag
Box 3159, 103 63 Stockholm
www.albertbonniersforlag.se
info@albertbonniers.se

ISBN 978-91-0-081104-4
COPYRIGHT © Birgitta Lillpers, 2026
OMSLAG Elsa Wohlfahrt Larsson
OMSLAGSFOTO Birgitta Lillpers
FÖRSTA TRYCKNINGEN
TRYCK ScandBook, EU 2026

De hade troligen supit sedan kvällen före, men var om morgonen nästa dag, som var en söndag, icke i värre skick än att de tagit sig till kyrkan. Efter en del smärre larm ute i vapenhuset hade alla tre fallit i sömn i dunklet någonstans långt in på läktaren; då de hörts snarka alltför ljudligt blivit tillputtade och väckta av spögubben. Som därefter, då han sett hur det stod till med dem, helt enkelt låtit dem få falla i sömn igen, det var ibland lugnast så för alla, spögubben var en klok karl.

Men sedan hade de fortsatt med detta bedrövliga brännvinsdrickande, hela söndagseftermiddagen hade det pågått; från olika ställen hade man hört dem gapa och skria och tjata om när de fått till något de tyckte var roligt.

Värst och mest ihärdig hade Katt Lars varit. Försupen och på många sätt tröttsam till sättet kunde dock till hans fördel sägas att han hade en tränad, stark, märgfull och tonsäker röst, ett slags mycket ljus, gäll och överraskande tenor som han gärna använde. Katt ägde absolut gehör och träffade alltid rätt med sina toner, även när han var rusig. När han sjöng lyste hans tänder underligt blåa och fängslande. Bara man slapp ha honom för nära inpå sig

var hans sjungande alltså i någon mening njutbart, även om man inte, om man inte såg varifrån sången härrörde, kunde veta om ljuden kom från man eller kvinna. Man hade nu i den tidiga kvällen kunnat höra honom långväga när han, vid det laget ensam, närmat sig Stenbergs by, varför han velat till just Stenberg var ovisst. Helt visst däremot driven av en dunkel vilja att kompensera för sina försummelser och överträdelser under gudstjänsten hade han tagit sig före att sjunga psalmer i de mest vidlyftiga och uråldriga versioner. Det hade låtit vackert så att man rös, med Enåns brus som en stämma undertill.

Katt var enögd, och enögdheten hade han förvärvat sent i livet. Särskilt när han blev full hade han därför svårt att bedöma lägen och avstånd. Som nykter någorlunda återhållsam var han i rus ständigt inblandad i saker och därför ofta bandagerad, och då på ett trasgrant sätt som speglade hans klädsmaak överlag: alltid var där något överdådigt fel i hans klädsel; ibland en kvinnotrasa om hans skalle, nu en tofs av utterskinn dinglande som en svans. Dessutom ville han, full som nykter, göra sig väl sedd genom roligheter av alla slag. För länge sedan hade han, väl växt, ljust lockig och med milt tallbarksbrun blick, haft rätt stora erotiska framgångar hos somliga, något han numera mycket saknade. Det var en saknad han inte fullt ut förstod anledningen till.

Varför han velat in till just dem visste han nog inte heller. Kanske bara slump och tillfälligheter. Eller ville

han sjunga och spela ihop med Karin, var det hans dunkla avsikt, att söka en sådan, musikalisk gemenskap? Men inne i stugan var han iallafall, plötsligt. Denne sjungande Katt. Revor i vadmalsbyxorna, och med bara det ena knäbältet kvar.

Matslofva hade stilla suttit vid ena fönsterrutan och läst i lilla katekesen. Läst, och drömt, hustrun vid elden, barnen tätt ihop vid bordet, helt tystlåtet då det var söndag.

– Go kweld! ropade den berusade, fryntligt strålande, grandios, fåvitskt, oförbätterligt, och tog av hatten, hans lockar slängde så talgigt, och uttertofsen. Han bugade överdrivet för Karin som vänt sig om, i handen hade hon grötkräklan. Som hon omgående och noga slagit av mot grytkanten och förvandlat till vapen. Karin. Som nu tog några kliv för att ställa sig framom barnen och beskydda dem. Mot den främmande, som genast, galant och huvudstupa som i ett fall, ville fram och se vad som låg på bordet. Och det som låg där var fiolen efter Karins bror. Det var fiolen, som barnen betraktat, Karin hade tagit fram den som ofta om söndagarna för att de skulle få se. Och stråken. Men det var en högtidlig ritual, de visste vad som var tillåtet och ej. Man fick inte peta. Bara se.

Matslofva lade ihop sin bok. Hur det än var med hans kroppskrafter ålåg det nu honom att få den berusade ut ur stugan. Men Katt hade redan hunnit så mycket, på bara några sekunder hade han tagit sig in så verkligt djupt i rummet. Åstadkommit kaos: överkligt snabbt hunnit

greppa fiol och stråke, pressat in instrumentet under hakan och slutit ögonen och dragit mungiporna upp, än en gång visat de där strålande blå tänderna, smäktande och överdrivet. Han hade dragit några yviga, jämrande drag, tagit bakåttsteg med höjt instrument, viftande stråke, snubblat över ett par föremål som stått där för att förhoppningsvis torka och sedan lagas, farit handlöst åt höger där elden brann, därvid dunkat fiolen i spisens smide så att halsen brutits, o strängar som brast. Och så tappat hela instrumentet in i det hetaste, bland de blekaste lågorna.

Varifrån Karin fått ut det, brukande eldgaffeln och med en trasa om hand och arm, hon hade skyndat så mycket som det varit möjligt, men då var instrumentet redan mycket fördärvat och somligt helt borta.

Katt hade stått som en sned fåne med stråken pekande snett ner, så svurit till, stirrat på det förstörda, brutna, brända instrumentet i Karins grepp, gjort sig tom och blank i ansiktet.

– Ingen dog iallafall, fick han sedan ur sig. Och prövade att storskratta, det blev mest som kackel.

Det rykte mycket om träet och Karin gick till dörren och öppnade mot mörkret och försvann ut och lade ifrån sig fiolen därute någonstans där inget kunde fatta eld. De andra var för dessa ögonblick så stelnade, de stod och kände kvällsluften strömma in, det var så tyst mellan husen. Men när Karin kom in igen slog hon Katt med

trasan över ansiktet, tog stråken ifrån honom, rasande hade hon då varit och barnen grät plötsligt alla.

Matslofva hade nu kunnat resa sig, hade sin grövsta käpp, gick rakt emot Katt, fick honom vänd mot dörren, nästan med blotta sin blick fick han det gjort, och så tog han ett grepp om Katts rock baki ryggen och satte honom i rörelse. Katt pissade nu på sig. Men det kom inget på golvet och på något sätt kom dörren upp igen och Katt hamnade på andra sidan tröskeln och var ute.

Där han kanske föll. Man fick väl se efter så han inte blev liggande och frös ihjäl. Men ett tag kunde han klara sig.

Stråken lades nu tillbaka i lådan. Resterna av fiolen skulle väl också dit, när allt verkligen slocknat. Locket blev stängt över bedrövelsen där inuti, över alltsammans ett slitet vässel. Alla var mycket ledsna, barnen grät mera ljudligt, och Karin ängslades över de inkomster som nu inte skulle komma. Kanske kunde de få någon hjälp. Kanske kunde sockenstämman besluta att Katt måste betala dem något för det han förstört. Men till någon ny fiol skulle det inte räcka. Och han hade väl själv inga penningar alls. Kanske kunde hon spela lika fint på pipa som förr. Folk skulle förstå och kanske iallafall någon gång emellanåt låta det räcka att dansa till pipmusiken.

1

Det blev vår, alla skvaltorna var igång nere i ån. De gick nu dygnet runt, långsamt malde de, långsamt, långsamt, det var ändå en livlig tid, och full av läten för den som hörde. Snösmältningen fick ån att storligen svälla, och den kastade sig utför sina stup och mot alla de hinder människorna med list satt upp för den, den slöks och dök upp på nytt och fortsatte rasande mot sjön. Förutom vattnets dån var det skvaltornas gnek och människornas rop till varandra, deras skratt och hosta och hur de spotade, blodigt ibland, då var det också svordomar och sekunder av black insikt, fåglarna lät också, förstås, och kärrorna och kärrhjulen och hästarna lät. Men han själv stördes näppeligen, stilla och tillbakadraget vaktade han malningen, löste av fadern och kände vattnets lukt och lukten av säd och mjöl. Det var inte långt till ån och de kunde sova hemma, de möttes vid skvaltån och skildes där, de hade inte mycket spannmål och arbetet tog inte många dagar.

Men för den som vakade var det sällsamma nätter, vårens nätter, bleknande stjärnbilder, månen i den fas den var uti, och det föddes djur i gårdarna och ristades

nya kors i hörnen. Och fadern ropade ut: se, se vad pojken har gjort! Det var oövertänt och just när den döve för första gången fått till något verkligt i trä, ett par kalvar precis efter naturen, ja se hur han avbildat kräken!

Sonens bedrift förvirrade fadern. Och när pojken därtill började få saker sålda.

Sonen kunde hur som helst för små stunder vila i en ny självtillit sådan att han vågade sig på att säga till Grått Karin att hon väl kunde hälsa på honom där vid skvaltalen när han vaktade den.

Och hon kom dit mot kvällningen, en mager och lysande flicka, Grått Karin, hon var några år äldre än han själv. Fadern skulle just ge sig av hem, hade sett över mälden och den hade tyckts honom rinna ner något för fort, han hade ordnat kring tut och rist-val, haft med en hopvikt näverbit kring en klatt med gettalg. Han överrumplades väl av flickans uppdykande, och den känslan omvandlades strax till halvhjärtad, pliktskyldig ilska: värst vad hon rände där hos dem, och på otillbörliga tider, och Gråttarna hade väl del i kvarn där borta hos sig och där var det väl fullt upp att göra? Rimligen.

Men detta med faderns otidighet kom turligt bort i det att det just uppstått värre bråk: en karl från Issmarvål hade blivit slagen vid tinningen med en filmjölksflaska; järnskonungen hade tagit illa och han fördes bort, avdomnad och blödande. Någon sprang bredvid och

beskärnade sig. Tussilagon svälde överallt men stängde sina blommor för natten. Blåsipporna bökade sig upp bland bruna löv. Grått Karin vidrörde Eriks hand, log med sin fattigdoms gluggar och försvann mot Viborg.

2

Modern hade dött i barnsäng i fäbodarna i början av november.

Han hade varit med upp dit tidigt dagen efter, kroppen skulle ju hem, de jordiska kvarlevorna efter den ännu rätt så unga kvinnan.

Novembermorgonen hade först varit våt och mörk, skogen nedsläckt, myrarna. Ännu ingen snö som låg. Sedan skrik, väsen och flax från spettar och nötskrikor. Människokroppen som väntade, man hade gjort modern väl i ordning, även hunnit börja kasta upp en hög med ris för dödsfallets skull.

På hemvägen sedan hade allting, hela skogen, plötsligen tänts upp, modern som en form under en dov rosengång som börjat lysa så brinnande djupt men ändå dämpat; solljuset över det nyhuggna granrisets mycket klara gröna färg; barr och barr och kotte, ljuset som spjut, solljusets spjut in i mänskornas ögon. Hästen hade gått så försiktigt: långbron över myrarna var hal, hästen gammal och mycket klok, den visste därtill vem den drog. Den gjorde själv alla beräkningar för vidd och omfång och satte sina fötter mycket precist. Långbron stadig och

välhållen under djuret, Erik hade själv tidigare detta år varit dit med fadern och tillsett den bit de hade att tillse, någon stock hade behövt bytas, han hade yxat så gott han kunnat, hjälpt så som han förmått, en sjuk pojkes tag, bara, långbron verkade nu oändlig, man såg ej dess slut. Långbron stadig ja, under djuret, människorna och släpan med modern på granris under rosengången. Egentligen var det ju två människor. Modern, och så det odöpta barnet därinne i henne, vem skulle det döda odöpta barnet ha blivit, smärtan var stark men måste undan åt sidan snabbt, man måste värja sig, modern var ju hos Gud.

Hans andning högt i bröstet, det nästan visslade i honom, fadern fanns där men det hade hänt något med honom, vad var det som hänt? Han var där men var där inte. Nyss hade han begravt ännu ett barn, det tredje som dött, en pojke, Olof på sitt fjärde år, karvat in det på dopstickan med förtvivlans kraft, stickan fylldes så fort, nu var döden igen inpå honom, nu tog döden hustrun, han fumlade och det svartnade.

Erik Olsson såg på fadern. Han var nu själv oåterkalleligt ensam, så kände han det. Han hade inte mera någon mor, och fadern hade avlägsnat sig.

– Och vad skall det då bli av dig, hade fadern iallafall, i blottan som öppnat sig, ropat innan han stelnat. Eller ungefär så. Det hade varit en hemsk stund. Faderns mun ett hål, en öppning, tungan. Erik hade stått med hängande huvud och fått faderns rop över sig som ett kallt drag av

klander. Systemen skulle kanske klara sig, hon som var helt riktig, men Erik, i sin dövhet och kroppsliga svaghet i en värld av missväxt, svält och måttlösa utbrott av rödsot och kopper, av lungsjuka, blod och var och lukt av skit och lik. Var han nu alls hjälpt av sin fromhet och sina träsaker, vad skulle hålla honom levande?

Bräcklig som han var. Skev och krokad men vid liv hade han sett syskon förvandlas till små inlindade ting som burits bort och lagts till beskådan i små små kistor, begravningstågen ständiga, nu moderns, alla deltog, döden var allas, man fick inte fullständigt tröttnas, inte för ett ögonblick slarva med dessa övergångarnas riter, man måste ordna för liken, gräva och organisera kropparnas ordningar i marken, djupen de lades på, raderna, bygga ut kyrkogårdarna om så blev nödvändigt, och ordna vackra murar med tjärad pärt uppå där runtom dem. Ja, i den förgängelse som kunde tyckas fullständig upprätthålla en reda som om inget hänt: mjölka, ysta, stampa, krusa, spela, betäcka och avla, döpa och begrava, ordna stämmor och ting och karva i kavlar. Ingen kunde fullt ut begripa avsikten bakom de händelser utav vilka dagarna bestod, och nätterna, det var givet, inget att orda något särskilt om, okunskapen som en pärlemorhinna över allas ansikten, även de troendes, det var i grunden lika för alla. De ännu levande såg på varandra och visste inte mycket om vem Herren denna dag eller nästa skulle taga hem till sig. Detta gjorde något med

kärleken. Matslofva Erik Olsson kände varje dag med fingrarna över skinnet i sitt ansikte, där fanns kopp-
ärrens gropar, välkända. Att se Karin skymta och känna
lite hopp, ändå. Årstider, psalmverser, att öva ögon att
se och händer att efterlikna; att öva sig på att fånga
mönstren som dök upp i drömmarna.